

Bevezetés a prolitológiába

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 31. szám, 2018. augusztus 3.

A proli és a véleményes

Fájdalmas tudomásul venni, hogy a demokraták üzenetei nem jutottak el a választókhoz, a kormányzati propaganda és a nyugdíjas-öszfőnként kiosztott tízezer forintos Erzsébet-utalvány ellenben igen; hogy a nem létező Soros-terv ismételtetése hatott, az összefogásra, taktikus szavazásra való felhívás nem. Azóta sincs kellő felháborodás a demokráciát ért napi inzultusok miatt, s nem fordítanak hátat az emberek az ilyen-olyan ellenzéki pártoknak, holott azok ilyenek meg olyanok. Pedig a tévében minden este és reggel – délelőtt ismétlés, délután megint – legalább három tucat szakértő, médiaszemélyiség, print és ponthu sajtómunkás vitatta-vitatja meg az aktuálisat és perspektivikusát, ezen belül is külön ki kell emelni az éleselméjű politológusokat, akik többnyire saját intézetet igazgatnak, de minimum főmunkatársak vagy vezető elemzők ugyanott.

Ember, magyar, magyar ember, választó, munkaerőpiaci szereplő, polgártárs, csőcselék, nyugdíjas, család, magyar család – hogy csak néhány megszólítását említsem azoknak, akik a véleményközlők, véleményvezérek és egyebek – továbbiakban véleményesek – célközönsége. De bárki legyen is a megszólított, annyi kiderül róla a neki címzett „üzenetekből”, hogy rövid távon gondolkodik, mások teljesítményét, vagyonát irigyli, szellemileg és életmódját tekintve igénytelen, nem képes polgár módjára élni, átlátni a politika mélyebb összefüggéseit, tehát eligazításra szorul, amit vagy megért, vagy sem. Egyszerűség kedvéért nevezzük prolinak, noha ez a kifejezés leginkább a különféle kommentekben fordul elő.

De mit várhatunk a proliktól, akik a politikai diskurzusok mélyebb elemzése helyett csak úgy elvannak magukban, nem követik az aktuális narratívákat (ha így kell tudományosan mondani)? Megvizsgálhatnák például a szövegkorpuszokat, akár a szöveget mint cselekvést, hiszen többek szerint létezik a diszkurzív politikatudomány. De nem teszik: szomorú látni, hogy fittyet hánytak a legkiemelkedőbb szerzők borús megállapításaira a zsarnokságról, a maffiaállamról, a hatalmi machinációkról; hogy némi morgást leszámítva nem érdekli őket a nyilvánvaló és leplezetlen korrupció, a jogállam kiüresedése, az emberi jogok gúny tárgyává tétele, az oktatásügy és az egészségügy lezülése és így tovább.

A proli politikai véleményének zavartságát, egyoldalúságát tulajdoníthatjuk annak, hogy egyszerűen nem jut el hozzá más információ, mint amit a kormányzati propaganda rátukmál. A dolog azonban bonyolultabb, a válogatás lehetősége a látszat ellenére többnyire fennáll, a sokcsatornás tévé a távkapcsolóval, az okostelefon, az internet a háztartások többségében jelen van, vagy legalábbis elérhető. Az erre szánt idő és a kialakult szokások jobban szűrnek, a tévét filmet is lehet nézni, a számítógépen lehet játszani, tanulmányt írni vagy olvasni, a telefonon telefonálni, üzengetni a kedvesnek és hasonlók.

A tájékozódás részben a politikai média áttekinthetetlen bősége, részben a korrekt közszolgálati televízió és a likvidált *Népszabadság*, újabban a *Magyar Nemzet* hiánya miatt csöppet sem könnyű. Ráadásul a véleményesek szűk köre, a szóhasználatuk, a problémafelvetéseik, az általuk használt nyelv csak a beavatottak számára követhető – további kérdés, hogy ki melyik beavatási szertartáson esett át. Így a migráció például egyetlen este lehet globális jelenség, de sorosi/putyini összeesküvés is. A proli hiába olvas nyomtatott és netes sajtót, néz számos tévéműsort, lóg a közösségi médián, hallgat rádiót, mégsem sikerül tisztáznia olyan fogalmakat, mint globalizáció, populizmus, gender, tömegtársadalom, geopolitika, narratíva, illiberális, liberális, abúzus, etnikai homogenitás, politikai elit, NGO; egy kattintással odébb szakrális létszervezési mód, gazdaságkor, háttérhatalom meg effélék. Nem mintha a magyarázatok

számában lenne hiány, ezek azonban másutt vannak, ha egyáltalán fellelhetők. Ugyanakkor a fenti vagy hasonló fogalmakhoz az alkalmazók némelykor elfelednek jelentést fűzni, vagy éppen egy kontextus kifordításával meghamisítják eredeti tartalmukat.

A proli mint démosz

Mint Platón terjeszti mesteréről, Szókratész folyvást járta az agorát, s jól komponált beszélgetésekkel zaklatta az embereket, hogy rájöjjenek, nem tudnak semmit, s ezzel rávegyesse őket a fogalmak valódi jelentésének megkeresésére. A mester nyomán Platón dialógusai el is jutottak a demokrácia forrásához és mibenlétéhez: „A köznép, a kétkezi gürcölők, akik a közügyekkel nem törődnek, és vagyonuk úgyszólván semmi; persze a demokráciában ez a legnépesebb réteg, s ha egybeverődik, döntő a szava” – mondta tehát Szókratész. No persze, válaszolt a vitapartner, nem verődik egybe, csak ha mézet szimatol. Mire Szókratész: „mindig övé is lesz a méz, mert a főkolomposok megtehetik, hogy a gazdagoktól a vagyont elkaparintják, és a köznépnek is osztanak belőle, persze a zömét maguknak teszik félre.” (Platón: *Az állam*). De mi mást várhatunk a gürcölőktől? – dohog a dialógusban megidézett Szókratész. „Azt hiszem, demokrácia akkor támad, ha a szegények kerekednek felül, és ellenlábasait részben megölik, részben száműzik, a maradéknak pedig egyenlő alapon osztanak részt az alkotmányos jogokból és vezető állásokból (...) Édes alkotmány ez, anarchikus, tarkabarka, egyenlőknek, nem egyenlőknek szép egyenlősdi kiporciózó!” (Platón: *id. mű*) S ami a demokrácia fő bűne, megszülethet a tyranniát, azaz a zsarnokságot.

Igen, írja Heller Ágnes az *ÉS*-ben 2017-ben, Illyés Gyula verssorát citálva: *„ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van. Nevezzük bárhogyan, illessük bármilyen álnévvel, legyen az álnév történelmi vagy szociológiai, a tautológia áll: ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van.”* (Egy gondolat a zsarnokságról, 2017/28., július 14.) Ahogy Platón dialógusában, nála is rálehetünk a zsarnokság okára: *„Mi tette az újszerű zsarnokságot lehetővé? Az, hogy az osztálytársadalmak tömegtársadalmakká alakultak. (...) A tömegtársadalomban nincsenek osztályok, a szegényeknek nincs osztályérdekük vagy »osztálytudatuk«, aminek alapján közösen felléphetnének. Az általános választások eredményében tehát az osztályérdek nem játszik szerepet, azaz a döntés kevésbé racionális.”*

A mai politikai életben úgy kétszáz éve a pártok a főszereplők. Heller szerint *„egy tömegtársadalomban minden párt populista, mivel mindegyik a többséget óhajtja ideológiák segítségével megszerezni. Akiiket manapság populistáknak nevezünk, azok szélsőjobboldali vagy szélsőbaloldali ideológiákkal mozgósító pártok és vezetők.”*

Ha valóban minden pártra illik a populista jelző, meg kell vizsgálni, mi is az a populizmus, a terminusnak ugyanis számos vagy inkább számtalan definíciója létezik. Az említett Heller-cikkben felsorolt „keskeny ideológia-jelzők” (a populizmus egyik meghatározása), az etnikai nacionalizmus, a rasszizmus, az antikapitalizmus, az antiglobalizáció valóban utalhatnak populizmusra, a tipikusnak mondott elitellenesség viszont hiányzott.

A 2017-es cikket a választás mintha igazolta volna, a platóni kétkezi gürcölők, akik persze mára kiegészültek a szellemi gürcölőkkel, továbbá a lecsúszástól legjobban félő polgárok többsége – változatlanul ez a középosztály leghitelesebb definíciója – részben az etnikai nacionalizmusra és az idegengyűlöletre alapozó kvázi ideológiája miatt a kormánypártokra szavazott. Meg is kapták érte a magukét Vajda Mihálytól, ugyancsak az *ÉS*-ben: *„Csak Orbán Viktor értette meg – amint értette az országot már Horthy entourage-a is, meg Kádár János is: szemben Antall Józseffel meg Kis Jánossal, Horthy, Kádár, Orbán tudta, tudja, hogy mi kell a népnek. Határozott, erős kezű vezetés, amelyik mindig megmondja, mit kell csinálni, és ki a nép ellensége. Biztonság kell, nem szabadság, egyenlőség, testvériség. Szabadság? Az meg micsoda? Egyenlőség? De úgyis mindig becsapnak bennünket! Testvériség, az meg piha! Tán a zsidókat meg a cigányokat kellene szeretnünk? Lett is nekünk illiberális*

demokráciánk. Az lesz itt, amit a démosz akar, az pedig nem akar liberalizmust." (Mentalitások, 2018/5., febr. 2.)

A proli és az osztálytársadalom

A mai magyar társadalom természetesen osztálytársadalom, ezen mit sem változtat az, hogy erről nem illik beszélni, amint azt többek között a jelenleg is zajló lehangoló Marx-vita is jelzi. A termelőeszközök magántulajdonban vannak, mások viszont nem rendelkeznek effélével. A tömeges szegénység a rendszer következménye, önmagában nem osztály. Az osztályok létezése azonban objektív tény, független attól, hogy akár a tudományos élet, akár a véleményesek, akár a prolik vagy éppen a tőkések belátják-e, vagy sem. A magánvaló és magáért való (an sich és für sich) osztály megkülönböztetése régi, a különbséget éppenséggel az osztálylét és az osztályérdek tudatosulása és az ennek megfelelő cselekvés adja.

Az is tény, hogy a kapitalizmusnak számtalan változata létezik, a különbséget többek között a tőkefelhalmozás rendje, a munkaviszonyok szabályozottsága és a bankrendszer szerkezete adja. A mifelénk honos (kelet-európai szubrégió) adaptív kapitalizmus, mutatis mutandis mindig a mostanihoz hasonlóan alakult, a centrumhoz való alkalmazkodás nehezen képzelhető el közvetlen vagy közvetett állami beavatkozás nélkül. Csak egy példa: a magyar vasúthálózat kiépítése 1867 után úgy zajlott, hogy a vasúttársaságok befektetett tőkéjük után akkor is kaptak 5-6 százalékos kamatot a kormánytól, ha nem fizetődött ki a beruházás. Nem csodálkozhatunk azon, hogy ilyen háttér mellett nemigen akadt kifizetődő vasúti beruházás, de azon sem, hogy a megrendelő elvárta a támogatás viszonzását. A korrupció, a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező oligarcha s viszont, az oligarchát kézben tartó politikus – esetleg a kettő egyetlen személyben való megtestesülése – nem magyar specialitás. Az 1989-90-es rendszerváltás után a stílus nálunk is, másutt is többször változott, régies kifejezéssel a glazékesztyűs eleganciától a bugris kivagyiságig minden előfordult már, az oligarcha és az állam összefonódása azonban változatlan. Úgy is mondhatjuk, a fennálló a honi kapitalizmus normálállapota.

A szabályozott proli

A politikai felhőrégió és a vele összefonódó oligarchia Magyarországon ma (még?) nem közvetlen erőszakkal, hanem – ahogy szokás – egyebek között a mindennapi élet szabályozásával tartja kordában s egyúttal a politikai döntésektől távol a prolit.

Ma mintegy tízezer hatályos országos jogszabály van, ehhez jön az uniós jog, valamint a helyi önkormányzati rendeletek sokasága, országosan mintegy 150 000. A „közjogi szervezetszabályozó eszközök” a jogalkotó alá rendelt szervezetekre vonatkoznak, a polgárookra csak áttételesen, ezek száma is légiónyi. Vannak még normaként viselkedő dokumentumok is, ilyenek a leiratok, a körlevelek, az iránymutatások stb. A jogszabályokon és rokonaikon túl ismernie kell a prolinak az elemi nehézségeket, a folyamatosan változó elektronikus ügyintézés rejtjelmeit, a helyi igazgatás rögzült szokásait is.

A prolik azzal töltik életüket, hogy eladják munkaerejüket, mást ugyanis nem tehetnek. Érdekérvényesítő képességük, egzisztenciájuk persze különböző, de a munkaviszony mindenütt szigorúan szabályozott. A természetesnek mondható szakmai normák és elvárások mellett az alkalmazó törvényi felhatalmazás alapján elvárhatja és ellenőrizheti a munkaidőn túli, méltónak mondott magatartást is. Csak egy példa, a legkevésbé jelentősek egyike, hogy a cégek közel felének van öltözködési előírása. Ha ebből levonjuk a kötelező munkavédelmi öltözékeket, a formaruhákat, akkor is a munkavállalók 20-40 százaléka kénytelen úgy öltözni, ahogy azt a főnök előírja. A munka megszervezése még ott is merev, ahol értelmiségi tevékenység folyik, a belső rend és kontroll némelykor kiterjed a magánlevelek ellenőrzésére, másutt még a mellékhelyiségek megadott időben történő használatára is. A káderes helyét megöröklő HR-es fényképes önéletrajz, valamint közösségi hálós képek és bejegyzések alapján dönthet a sorsunkról,

miközben a tulajdonos elpókerezi gazdasági és politikai kapcsolatait. Nem is csoda, ha a prolik úgy állnak a munkához, hogy „mihelyt nem exisztál fizikai vagy egyéb kényszer, úgy menekülnek előle, mint a dögvész elől”. (Marx: *Gazdasági-filozófia kéziratok*)

A proli és a pártnélküliség

Az sem változtat az osztálytársadalom létén, hogy az osztályok is strukturáltak, s hogy hiányoznak az osztályszervezetek – prolioldalról a szakszervezetek és a baloldali osztálpártok. A középosztályok – fenntartva a fentebbi definíciót – önszerveződése jobb, a civilszervezetek meghatározó többsége középosztályi, beleértve a hirtelenjében alapított pártokat is.

A klasszikus demokráciát többé-kevésbé az osztálpártok építették fel, még akkor is, ha nem minden párt logóján szerepelt, hogy mely osztály pártja. S mert parlamentáris rendszerben léteztek-léteznek, nem kizárólagosan osztályuk érdekeinek képviselésével foglalatostkodtak, hanem országos ügyekkel is, költségvetéssel, háborúval, osztályárulással, mikor mivel. Az sem új, hogy a pártok a többséget próbálják megszerezni. A választókhöz való eljutás költséges, időigényes, jelentős apparátust és aktivistahálózatot tételez fel. Az is fontos, hogy a pártnak legyen emészthető és követhető programja, amit tudat és megvitát tagságával és szimpatizánsaival. Régies nyelven ezt hívták alapszervezeti munkának, amihez vissza kellene foglalni a baloldali pártokat, újakat alapítani nincs idő.

Egy rögzült politikai rendszer változó, hol rejtett, hol nyíltan propagált ideológiája-ideológiái beépülnek a mindennapi élet praxisába. Ez korántsem jelenti azt, hogy szimpátia övezné ezeket, azt sem, hogy elutasítandónak tűnnek fel, egyszerűen létező részei a társadalmi folyamatoknak. A nyilvánosság – ideértve a véleményesek szövegkorpuszait – részese e folyamatnak.

A mai társadalomban a proli minden látszat és valódi autonómiája az „adott”, másként a „pozitív” vagy a „fennálló” (’68-as szóhasználat) elfogadására, kijátszására és valamiféle köztes bújócskára szűkül, függése átmenet a feltámadóban lévő formális (jogi) és a kőkemény reális (piaci) függés között. „Az a tény, hogy a lakosság óriási többsége elfogadja – és ráveszik, hogy elfogadja – ezt a társadalmat, nem teszi azt kevésbé irracionálissá és elvetendővé” – írja Marcuse. Az elfogadtatás sokszínű, virágzik száz virág, a látens és néha aktív cenzúra léte viszont kiemeli, hogy az „igaz és hamis tudat, a valódi és közvetlen érdek közötti megkülönböztetésnek változatlanul van értelme. Az embereknek el kell jutniuk oda, hogy fölismerjék a különbséget, hogy megleljék az utat a hamis tudattól az igazhoz. Erre csak akkor képesek, ha eleven szükségletük életmódjuk megváltoztatása, a pozitív tagadása, a megtagadás” (Marcuse: *Az egydimenziós ember*).

Elég régóta ismert, hogy a változásra irányuló eleven szükséglet belülről csak kivételesen alakulhat ki. Hogy mi a teendő?

Eljutni 1990-től 1968-ig.